

Ivoren toren?!¹

Over rechtspraak zonder obstakels

Inleiding

De rechter spreekt recht. Dat impliceert een onpartijdige en zo objectief mogelijke oordeelsvorming. De samenleving heeft daar baat bij aangezien een dergelijke rechtspraak het welzijn van de samenleving ten goede komt. Juist vanwege de onpartijdigheid en objectiviteit van de rechtspraak is een zekere mate van distantie ten opzichte van verdachten en slachtoffers noodzakelijk. Wel vind ik het van belang dat deze gezonde distantie niet ten koste gaat van het empathisch vermogen van de rechter en de manier waarop hij zijn inlevingsvermogen tijdens het proces zonder vooringenomenheid moet kunnen tonen. Overigens beseft de samenleving maar al te goed dat rechters geen machines zijn. Rechters zijn mensen van vlees en bloed met eigen karakters, achtergronden, (eigen)aardigheden, valkuilen, uitdagingen en emoties. Hoe moeten we dat zien in het licht van de door de samenleving gewenste objectiviteit van de rechtspraak? Daarover is in het verleden al veel geschreven en gediscussieerd. Het blijft echter een spannende vraag in hoeverre de persoonlijkheid van de rechter zich verhoudt tot bovengenoemde objectiviteit. In het verlengde van deze vraag behandel ik in dit essay de kwestie van de zichtbaarheid en bereikbaarheid van de rechter. Sommigen vinden dat de rechter uiterst terughoudend moet zijn in de manier waarop hij buiten de rechtszaal optreedt in bijvoorbeeld de media. Miscommunicatie en blunders kunnen immers het gezag van de rechter ondermijnen. In een samenleving waarin de omgang met gezag in het algemeen al onder spanning staat², lijken dergelijke optredens niet de meest veilige weg. Anderen benadrukken juist dat de rechter niet in een ivoren toren hoeft te zitten, waarin hij zich afsluit voor direct contact met mensen, bedrijven en organisaties uit de samenleving. De feeling met de samenleving is immers essentieel voor een goede rechtspraak. Naast het wetboek en eerdere jurisprudentie is deze feeling een belangrijk instrumentarium voor de rechter om tot een gedegen oordeel te komen. Toch zijn in de praktijk drempels opgeworpen om de rechter te kunnen zien of spreken. Zijn deze drempels gewenst of juist verwerpelijk? In dit essay onderzoek ik wat nuttig en wat overbodig is met betrekking tot de zichtbaarheid en bereikbaarheid van de rechter.

Transparant

Veel Nederlanders hebben een rechtszaal van de binnenkant gezien, maar een nog veel groter deel van de bevolking niet. Het is goed dat rechtszaken worden uitgezonden en men via televisie of internet een rechtszaak kan volgen. Ik denk bijvoorbeeld aan het programma 'Voor de rechter', uitgezonden op RTL 5. Het zijn middelen die de rechtspraak dichtbij mensen kunnen brengen. Vorig jaar schreef tv-recensent Renate van der Bas in dagblad Trouw dat haar sympathie voor de rechterlijke macht absoluut is gegroeid sinds 'Voor de rechter'.³ Door openheid te geven raken mensen bekend met de wijze waarop een rechtszaak vorm krijgt en de rechter tot zijn oordeel komt. Het internet biedt ook mogelijkheden om dit doel te bereiken. Zo kennen we uit het verleden het project 'Internetrechter', waarbij op internet verslag werd gedaan van een rechtszaak. Dit project was een samenwerkingsverband tussen het Openbaar Ministerie Arnhem,

¹ De titel van mijn essay is bedoeld als een verwijzing naar de oproep van Joost Eerdmans: "De toekomst en de legitimiteit van onze rechtspraak zullen voor een groot deel afhangen van de bereidheid van rechters de deuren van hun bastion open te zetten", in: *De Volkskrant* (10 oktober 2009). De titel van dit krantenartikel luidt: 'Rechters, kom uit die ivoren toren.' Inmiddels zijn we tien jaar verder. In mijn essay zoek ik antwoord op de vraag of een dergelijke aansporing nog steeds nodig is.

² Cf. de visie van Paul Verhaeghe, hoogleraar klinische psychologie en psychoanalyse aan de universiteit van Gent: "In Nederland heerst een gebrek aan autoriteit in alle geledingen van de samenleving", in: *De Volkskrant* (5 september 2018).

³ Zie Renate van der Bas, *Je hoort zo'n rechter denken: heb ik me hiervoor al die jaren naar de universiteit gesleept?* (Trouw, 5 juni 2018).

de Gelderlander, de Orde van Advocaten en de rechtbank in Arnhem. Ook denk ik aan de proef waarbij beelden van rechtszaken via de website van de Raad voor de Rechtspraak te volgen zijn.⁴ Het is begrijpelijk dat vanwege de privacy de meeste rechtszaken niet live gevolgd kunnen worden. Toch verdient het in mijn optiek aanbeveling om regelmatig, bijvoorbeeld eens per week, via de website van rechtbanken, gerechtshoven, de Hoge Raad der Nederlanden en de bijzondere colleges⁵ recente rechtszaken uit te zenden. Slachtoffers, verdachten en getuigen kunnen indien gewenst daarbij onherkenbaar in beeld worden gebracht. Daarnaast kan de rechter in een makkelijk te begrijpen korte begeleidende tekst of in een korte begeleidende video weergeven hoe hij tot het betreffende oordeel is gekomen (motivatie) en eventueel wat deze rechtszaak met hem heeft gedaan (persoonlijk effect). De menselijke kant van de rechter kan door het persoonlijke effect meer voor het voetlicht worden gebracht, uiteraard binnen de grenzen van het betamelijke. Daar zit gelijk een valkuil, want waar ligt die grens? Zelf zou ik de grens trekken bij datgene wat geïnterpreteerd zou kunnen worden als vooringenomenheid van de rechter. Indien de in beeld gebrachte rechtszaken vervolgens in een database gesorteerd kunnen worden op subject, datum, trefwoord, plaats, gerecht, rechtsgebied en ECLI of LJN⁶ dan komt dat de toegankelijkheid van de rechtspraak ten goede. Bovendien leven we in een beeldcultuur. Vorig jaar schreef rapper en schrijver Massih Hutak in een column hoezeer in ons land de afgelopen tien jaar zich steeds meer een beeldcultuur heeft ontwikkeld.⁷ Wat zou men eerder doen: een beschikking lezen óf een video bekijken? De vraag stellen is hem beantwoorden. Wanneer deze video's vervolgens via social media gedeeld kunnen worden, zal dat de zichtbaarheid van de rechter aanzienlijk kunnen vergroten.

Aan een dergelijke investering hangt uiteraard een prijskaartje, zeker wanneer de uitzendingen op professionele wijze en op regelmatige basis op de markt worden gebracht. Na een proef van een jaar kan beoordeeld worden of de kosten opwegen tegen het doel om de zichtbaarheid en bereikbaarheid van de rechter in onze samenleving te vergroten.

Heldere uitleg

Het lijkt me voorts van groot belang dat de rechter zich zo helder en eenvoudig mogelijk uitdrukt. Daarmee bedoel ik geen Jip en Janneke taal, maar taalgebruik waarbij de boodschap van de rechter overkomt bij de hoorders. Moeilijke juridische termen hoeven niet per definitie vermeden te worden, als ze maar worden uitgelegd. Daarmee kom ik bij een belangrijk punt, namelijk een heldere uitleg. Niet alleen lastige juridische termen, maar ook beslissingen van de rechter zijn soms onbegrijpelijk voor de gemiddelde Nederlander. Een goede uitleg door de rechter is dan essentieel voor het vertrouwen in de rechtspraak. Als voorbeeld noem ik de zaak van Michael P., die Anne Faber heeft verkracht en gedood. De rechtbank legde hem geen levenslange gevangenisstraf op. In de uitspraak wordt uitgelegd waarom de rechtbank hier niet voor gekozen heeft. Het zou immers kunnen betekenen dat Michael P. op termijn zonder adequate behandeling terugkeert in de maatschappij⁸, omdat een levenslange gevangenisstraf niet mogelijk is in combinatie met tbs. Hoe meer duidelijkheid en uitleg de rechter geeft, des te meer begrip en vertrouwen hij vanuit de samenleving tegemoet kan zien. Het is fijn als een advocaat de tijd neemt om aan zijn cliënt uitleg te geven over het door de rechter geschreven vonnis. Nog fijner is het als de rechter probeert zich zo uit te drukken dat een dergelijke uitleg in de praktijk

⁴ Zie <https://www.rechtspraak.nl/Organisatie-en-contact/Organisatie/Gerechtshoven/Gerechtshof-Amsterdam/Nieuws/Paginas/Zitting-Ondernemingskamer-woensdag-live-te-volgen.aspx>.

⁵ <https://www.rechtspraak.nl/>

⁶ Naar analogie van de database met beschikbare uitspraken. Zie: <https://uitspraken.rechtspraak.nl/>.

⁷ *Het Parool* (2 september 2018).

⁸ Zie <https://uitspraken.rechtspraak.nl/inziendocument?id=ECLI:NL:GHARL:2019:5542>.

minder nodig blijkt te zijn.⁹ In een rechtstaat moet niet alleen recht gedaan worden maar dat moet ook zichtbaar, merkbaar en controleerbaar zijn.¹⁰

Optredens buiten de rechtszaal

Het is vanuit het perspectief van de rechter van belang dat hij feeling houdt met wat er in de samenleving gaande is. Daartoe doet de rechter er goed aan om in gesprek te blijven met mensen, bedrijven, instellingen, organisaties, enz. Ook kan het vruchtbaar zijn om in de media op te treden. Zo nu en dan gebeurt dat ook.¹¹ Enerzijds zijn dergelijke optredens gewenst om de rechtspraak dichtbij de mensen te brengen, anderzijds schuilt er ook een gevaar in. In de inleiding van dit essay heb ik er al iets over geschreven. Elk optreden *buiten* de rechtszaal moet geen afbreuk doen aan het gezag van de rechter *in* de rechtszaal. Uit oogpunt van voorzichtigheid en zorgvuldigheid zou de rechter misschien het beste geen optredens buiten de rechtszaal kunnen verzorgen. Echter, zowel vanuit het perspectief van de rechter als vanuit het perspectief van de samenleving lijkt mij dat geen gewenste situatie. Daarom weegt wat mij betreft het belang van zichtbaarheid en bereikbaarheid van de rechter op tegen het risico van miscommunicatie of een blunder tijdens optredens buiten de rechtszaal, zoals in een live tv-programma. Overigens, ook *in* de rechtszaal kan geblunderd worden. Een advocaat kan niet voor niets tijdens het proces een wrakingsverzoek indienen. Wanneer de rechter buiten de rechtszaal optreedt, zal telkens de vraag beantwoord moeten worden wat zijn motivatie is voor het optreden en met welk doel hij het optreden verzorgt. Daarin zijn rechters capabel genoeg om hun eigen afwegingen te maken.

Daarbij zou ik pleiten voor een commissie van deskundigen waar de rechter vrijwillig een beroep op kan doen om advies te vragen bij optredens buiten de rechtszaal, in het bijzonder als het gaat om (regelmatige) optredens in de media. In een dergelijke commissie zou een jurist, een psycholoog en een mediatrainer zitting moeten hebben. Nog beter is het wanneer mediatraining een vast onderdeel zou worden in de studie Rechtsgeleerdheid met civiel effect, aangezien de kans bestaat dat rechters, officieren van justitie en advocaten vanwege (spraakmakende) zaken in de publiciteit kunnen komen.

Togadrager

De rechter draagt een toga. Dat is niet voor niets. Daarmee laat de rechter zijn objectiviteit en onpartijdigheid zien. Zo is voor iedereen duidelijk dat op de stoel van de rechter iemand zit die niet zijn eigen mening wil verkondigen, maar een objectief oordeel wil vellen. Zijn eigen persoon doet er in feite niet toe. Vanwege zijn functie is het raadzaam om de nodige distantie te betrachten ten aanzien van verdachten, slachtoffers en getuigen. De rechter geeft tijdens de zitting niet zijn telefoonnummer om nog eens na te kunnen praten over het vonnis. Ook geeft hij niet zijn huisadres om met verdachten een briefwisseling aan te vangen over een nadere uitleg van zijn motivatie en besluitvorming. Dergelijke situaties zouden zijn positie als onafhankelijke rechter uiterst kwetsbaar maken. Daarom moeten deze drempels gekoesterd worden. De samenleving heeft baat bij iemand die na een eerlijk proces - zonder vooringenomenheid - een rechtvaardig oordeel velt binnen de kaders van de wet.¹²

⁹ De Klare Taal Bokaal, de prijs voor het duidelijkst geschreven vonnis van het jaar, vind ik bijvoorbeeld een goed initiatief om de rechtspraak dicht bij burgers te brengen.

¹⁰ Afscheidstoespraak (2018) van Leendert Verheij (president van het gerechtshof in Den Haag), p. 2. Zie: <https://www.rechtspraak.nl/SiteCollectionDocuments/2018-afscheidstoespraak-Leendert-Verheij.pdf#search=klare%20taal>.

¹¹ Rechter Nienke de Waele (rechtbank Gelderland) was vaste gast in tv-programma 'De Raadkamer'. Zij leverde live op tv commentaar op spraakmakende misdaadzaken. Zelf noemt De Waele haar optreden een 'balanceer-act'. Zij vertegenwoordigde immers de rechtspraak, dus moest zij terughoudend zijn met persoonlijke opvattingen. Zie een interview met haar in: *Magazine van de raad voor de rechtspraak* (september 2018), p. 22.

¹² Cf. functieprofiel rechters: <https://www.werkenbijderechtspraak.nl/wp-content/uploads/2016/08/Referentiefunctie-rechter-4-april-2012.pdf>.

Conclusie

In de praktijk zijn drempels opgeworpen om de rechter te kunnen zien of spreken. Tegelijk blijkt dat er in de afgelopen tien jaar ook al veel drempels zijn geëffend. Mijn conclusie is dat rechtspraak zonder obstakels zowel gewenst als verwerpelijk is. De rechter zal telkens de juiste balans moeten vinden tussen zichtbaarheid, bereikbaarheid en toegankelijkheid enerzijds en onafhankelijkheid, onpartijdigheid en autoriteit anderzijds. Zowel vanuit het perspectief van de rechter als vanuit het perspectief van de samenleving is het vinden van de juiste balans hierin van groot belang. De rechter wil immers feeling houden met de samenleving en de samenleving wil het oordeel van de rechter kunnen begrijpen. De juiste balans zal het vertrouwen in de rechtspraak verder bevorderen. De samenleving heeft geen baat bij de rechter in een ivoren toren, wel bij de empathische rechter in toga.